

GLAS I PISMO NEPOTPISANOG – MIŠLJENJE I PEVANJE O SMRTI

Originalni naučni rad

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16310650>

Primljen: 15.05.2025.

Prihvaćen: 04.07.2025.

Milana Simin

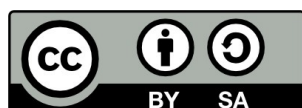
Filozofski fakultet Univerzitet u Novom Sadu
milanasimin@gmail.com

Da bismo pristupili fenomenu smrti unutar grčkog mišljenja, potrebno je da omogućimo susret Platona i Homera, koji na prvu može da izgleda kao već poznati susret o kojem je i sam Platon pisao, međutim, možemo reći da i opisani susret i onaj koji je usledio u filozofskim refleksijama nakon Platona, ocrtava samo jedan par cipela u višestrukom razumevanju njihovog odnosa. Mizezijski problem, drugim rečima ontološke potrebe Platonove filozofije koje uspostavljaju umetnost Homerovog pevanja i svake druge veštine na nivo niže ontološke regije znanja nije mesto susreta ovog rada. Rad smeru na druge mizezijske probleme koje iskrsavaju na tlu razmatranja fenomena smrti, koje nam se čine mnogo specifičnije i pogodnije da razumemo interes Platonovog gesta da razmatra pesništvo i to u prvom redu Homerovo mišljenje i pevanje. Svojevrsna tanatologija Platonovog pisma, nam nudi jedno novo čitanje smrti i besmrtnosti koja je opevana unutar njegove ontologije, a kojom otvaramo jedno savremeno pitanje, smrti autora.

Ključne riječi: Platon, Homer, smrt, pismo, tanatologija, besmrtnost, pevanje, autor

Platonovo pevanje ili mišljenje

Možemo reći da je na daleko poznato da je Platon u svojim delima dao značajan i iscrpan doprinos kako bi opisao vlastiti odnos prema tradiciji koju nasleđuje. U prvom redu njegov interes za tradiciju stoga nije usputni komentar koji bi trebao da obuhvati ono što mu prethodi, nego tek na tlu te vlastite tradicije pokušava da misli i svoju filozofiju sa specifičnim razlikama. Upravo tek ovako uspostavljene teze, mogu nam dati obrise preko kojih bismo mogli da pristupimo odnosu ili susretu između Platonovog mišljenja i pevanja i Homerovog mišljenja i pevanja. Načelno, rad treba da pokaže mnogo složenije odnose u njihovom susretu i to ne po već poznatoj liniji koja se usmerava na Platonov odnos prema pesništvu ili celini umetnosti. Nama je ovde stalo pre svega da zajedno sa tom idejom Platonovske paidejske odluke njegove ontologije, razumemo paidejske ontološke potrebe koje se usmeravaju na fenomen smrti, koji nam se čini izrazito važan fenomen za grčko

mišljenje i pevanje. Stoga, ideja koja nosi čitav rad jeste da fenomen smrti nije još jedan u nizu problema tradicije sa kojim se Platon susreće, nego je fenomen smrti noseći konstituens njegove ontološke misli, pa samim tim i njegovog susreta sa Homerom. Drugim rečima, tek preko fenomena smrti kao važnog ontološkog, a samim tim i političkog konstituensa koja stoji kod Platona i u celini grčkog mišljenja, ovi odnosi se otkrivaju u svojim višestrukim prikazima. Preko fenomena smrti, tačnije status fenomena smrti unutar grčkog mišljenja, postaje vodeća tema Platonovog pevanja¹, koja u krajnjem mora biti rešena i postavljena kao problem, kako bi osigurao svoju ontološku ideju, a samim tim i paidejsku ulogu koju ontološka Platonova misao, najpre ima. Možda, Ničeova genealogija tragičke umetnosti i grčkog mišljenja ipak može nagovestiti ono što će kasnije biti spor u filozofiji, a to je upravo i sam umetnički doprinos Platonovih dela. „Zaista, Platon je celom potomstvu dao uzor novog oblika umetnosti – uzor romana – koje se može nazvati beskrajno potenciranom esopovskom basnom, gde poezija u odnosu na dijalektičku filozofiju zauzima slično mesto po starešinstvu kao, u toku dugih vekova, ta ista filozofija u odnosu na teologiju tj. kao ancila. To beše novi položaj na koji je Platon pod pritiskom demonskog Sokrata gurao poeziju.“² Nama se ovde čini da Ničeova misao pogađa Sokratovski ideal kojim nije mogao da zaobiđe svoje pevanje o smrti, nego nam se Platonovski Sokrat, zajedno sa izgubljenim tragičarem Platonom³, mišljenje peva na način umetnosti. Možemo li ili imamo li tu mogućnost da Platona vidimo kao nekog ko je uspeo da se otrgne od glasa svog pevanja i da nam se pojavi u svom čistom idejnom obliku kralja filozofa? „Već je Platon u prvoj polovini IV veka pre nove ere stvorio jedan knji-

ževni svet koji i dan danas doživljavamo kao zapanjujuće savremen.“⁴ Možemo se složiti da je Platon jedan od prvih koji se uzima kao začetnik jednog oblika umetnosti, s tim u vezi je zanimljivo razmatranje Platona upravo optužujući ga za najveću kaznu njegove filozofije, a to je da podražava stvarnost, stoga nam Slezakovo početno razmatranje mimisisa⁵ i referisanje na Platona odmah posle uvodnog razmatranja, čini kao zanimljiva filozofska zagonetka koja nam mora moći reći nešto više o tom odnosu.

Ukoliko uzmemo sve one opevane filozofske etape Platonovog stvaralaštva, čini nam se da i sam Platon ne može da pobegne od svog glasnog pevanja o smrti i besmrtnosti prezirujući svoju smrtnost i stvarajući svoja dela kojim ispisuje jednu herojsku smrt Sokrata, stavljajući ga u red besmrtnosti svojim pevanjem. Diotima ipak saopštava jednu strašnu istinu od koje Platon beži svojim filozofskim držanjem, a to je Homerovo i Hesiodovo rađanje u lepoti, besmrtnu slavu i uspomenu. „Homera i na Hesioda i na ostale dobre pesnike, zavideći im što iza sebe ostavljaju takvo potomstvo, koje im daje besmrtnu slavu i uspomenu, jer je i samo takvo.“⁶ Ova Diotimina pohvala pesnicima sa sobom donosi jedan nagoveštaj o načinu na koji se osvaja besmrtnost smrtnika, koja će se u daljem radu eksplicirati, pokazujući upravo status besmrtnosti unutar pisma.

S jedne strane Platonov bogat opus nam otvara prostor za višestruko razumevanje njegovog odnosa sa Homerom, s druge strane ta višestrukost razumevanja nam govori o širokom polju razumevanja fenomena smrti i njegovog mišljenja i pevanja o mitologiji. Stoga, Platonov napor da se pre svega razračuna sa pesništvo, nam najpre otvara prostor za čitanje statusa mitološkog u njegovom mišljenju.

- 1 Ovde na ovom mestu, autor sa razlogom Platonovu misao naziva pevanjem. Ta namera nije usputni autorov komentar, ona smera pre svega na potrebu da se Platonova misao razumeva kao jedna od načina pevanja koje je Platon vrlo odgovorno svojim delima potvrdio, uobličivši ih u dijaloške forme, zajedno sa mitovima koji su opevani unutar istih pomenutih dela. Spor oko Platonovog pesničkog ili umetničkog doprinosa nasuprot njegovoj ontologiji i statusu mišljenja kroz dijalektiku, nije teza kojom se autor vodi. Ukidanje Homerovske veštine koju jednako poseduje i sa kojom se služi, nije mesto problema njegove ontologije, nego je najpre reč o načinu na koji se o nečemu peva.
- 2 Fridrih Niče, *Rođenje tragedije* (Beograd: Dereta, 2001), 136.
- 3 „Mladi tragički pesnik Platon je najpre spalio svoja dela kako bi mogao da postane Sokratov učenik....“. Vidi: Fridrih Niče, *Rođenje tragedije* (Beograd: Dereta, 2001), 134.
- 4 Tomas Aleksander Slezak, *Šta Evropa duguje Grcima*, prev. s nemačkog Irina Deretić (Beograd: Službeni Glasnik, 2012), 20.
- 5 Vidi: Tomas Aleksander Slezak, *Šta Evropa duguje Grcima*, prev. s nemačkog Irina Deretić (Beograd: Službeni Glasnik, 2012), 19-20.
- 6 Platon, *Gozba ili O ljubavi*, prev. s originala, pogovor i objašnjenja Miloš N. Đurić (Beograd: Dereta, 2015), 77.

S obzirom da rad nema intencije da detaljno prikaže Platonov odnos prema mitološkom, ovde nam te napomene služe kako bi podržele argumentaciju kojom se vodi autor. Rečju, fenomen smrti kao politički konstituens političkog života Grka, iskršava kao fenomen, od čije važnosti zavisi opstanak Platonove filozofske koncepcije. Smrt o kojoj se peva u Homerovskim mitovima, pa simultano i besmrtnosti koja ide ruku pod ruku sa smrtnošću, za Platona predstavlja jednu od primordijalnih veza koje treba da raščivlja kako bi osigurao radosno umiranje filozofa i status filozofije kao kraljevske nauke.

Obož enje ljudskog – od senke do besmrtnosti

„Najpre, teško je podići filozofski glas protiv svetlosti.“⁷

Derida

Pomenuti fenomeni smrti i besmrtnosti u grčkom mišljenju imaju status alfe i omega, time što se i jedno i drugo tiče onoga što pogađa puninu običajnosti i života svakog građanina polisa. Drugim rečima, imati status smrtnika ili besmrtnika za grčko mišljenje i život nije bila usputna misao koja pogađa ljudskost, ona je bila merilo svakog političkog, društvenog i etičkog držanja. Dovoljno nam je Herodotovo svedočenje o Solonovom razgovoru sa Krezom, da se i pitanje o najsrećnijem čoveku može posvedočiti tek nakon kraja njegovog života, tačnije tek kad vidimo kakvu smrt dočeka. „Ni za koga se pre smrti ne sme ni pomisliti ni reći da je blagosloven, a kamoli srećan.“⁸ Ukoliko uzmemo u obzir da su smrt i besmrtnost velika tema grčke misli, onda nam se i Platonov obračun sa Homerom čini sadržajno vrlo značajan za dodatnu filozofsku refleksiju.

Ono što još moramo da opravdamo, jeste zašto baš Homer, a ne i Hesiod, iako nam se čini da oni idu u paru kada je reč o Platonovoj kritici, nama se ovde čini Homer izuzetak, upravo čitajući Platonovu treću knjigu *Države*, kojom se javlja potreba za filozofskom refleksijom. Možemo reći da celina Platonovih dela kada se govori o pesništvu navodi najpre formulaciju „Homer i ostali pesnici“ ali i takođe kada raspravlja o svim ostalim motivima njegove

filozofije najpre koristi istu formulaciju, što nas ne iznenađuje, nego između ostalog nudi jedno specifično čitanje njihovog odnosa.

Osim toga što nam treća knjiga *Države* u celini pruža potrebu da se o smrti raspravlja, Platon ovaj dijalog započinje tako što Sokrat vodi razgovor sa onim kojem je smrt najbliža. Starac, ipak nam se čini ima važnu ulogu u tome kako se o smrti svedoči, stoga nam se čini da starac odgovara onoj Solonovoj poruci Krezu, da tek pred kraj života i tek posthumno mi možemo reći nešto o životu onog koji umire. Međutim, upravo ova početna rasprava otvara prostor za drugačije temelje koje Platon želi da osigura. Platonovo uvođenje starca koji ispoveda svoj život kojem se bliži kraj⁹, za Platona postaje mesto početka govora o pravednosti. Zašto je to tako? Zašto je Platonu toliko stalo da smrt dovede u život i da u krajnjem ona ne ostane nepoznata, neznana, strašna i strana? Čini nam se da je isprva Platonov govor o besmrtnosti duše potreba da se osigura ta ista duša, s druge strane Platonu je jako stalo do toga da polis u kojem bi eventualno ta duša obitavala pronađe mesto u običajnosti i svakodnevnom životu. Drugim rečima, Platonova ideja države mora moći da stoji na nečemu što je poznato i znano kako bi vlasitu moralnost i vrlinu mogla da pokaže u punom smislu. Ako svaka vrlina počiva samo na tome, da je smrt strašna, nesigurna i nepoznata, onda nam se čini da vrlina nema zalog. Koji bi zalog bio biti pravičan, ako ne besmrtnost? Čemu vrlina ako ne radosno umiranje u vrlini i znanju, upravo na tim temeljima i počinje rasprava ili dijalog starca Kefala i Sokrata, Kefalovo nadanje i radosno umiranje koje treba da se uzdigne na nečemu što je pravično. Ta pomenuta nada, poslednje zlo koje se prolilo na ljudskost, za grčku mitološku svest, ostaje zlo koje nudi kaznu, a ne opravdanost i radosno umiranje hrišćanina sa još dva Pavlova imperativa. „Govorio je da bi oni što žive u Hadu bili mnogo strože kažnjeni kad bi posude kojima prenose vodu bile čitave umesto što su probušene.“¹⁰

Iako je spis *Država* primarno fokusiran na pojam pravednosti, unutar strukture dijaloga postaje čitljivo ono o čemu svaki smrtnik brine, a to je smrt. Stoga, nas ne treba

7 Žak Derida, *Nasilje i metafizika - ogled o misli Emanuela Levinasa*, prev. s francuskog Sanja Todorović (Beograd: Plato, 2001), 15.

8 Herodot, *Istorija*, prev. Marko Arsenić (Beograd: Dereta, 2018), 16.

9 Platon, *Država ili O pravičnosti*, prev. dr Albin Vilhar i dr Branko Pavlović (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 2002), 6, 330e.

10 Laertije Diogen, *Život i mišljenja istaknutih filozofa* (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 1979), 134.

čuditi što Platon osim toga što mora da osigura pravičnost na sigurnim nogama, tj. smrti koja je poznata i znana, donoseći nadu sa radnosnim pogledom u besmrtnost, mora da se razreši kobi poslednjeg zla. Ono što ostaje pitanje jeste o kakvoj neznanoj, strašnoj i stranoj smrti Homerova pevanja pevaju i sa čime takva smrt ima posla, kada za Platona ona predstavlja početak i kraj sa Homerom? Šta nam to bog Had sa sobom donosi, što Sokrateve oči ne mogu da gledaju? Ako nas Niče upozorava da su Sokratove uši čule zlu kob smrti¹¹, šta nam Platon saopštava da Sokrat vidi?

„Ako treba da postanu hrabri, zar im ne treba pričati takve stvari koje će učiniti da se ni najmanje ne boje smrti?“¹² Imamo li u vidu paidejsku ulogu koju smrt treba da ima državi, Sokratski vid postaje još izoštreniji kada je u pitanju ono što se pojavljuje u Homerovskom pevanju o smrti. „Više bih voleo biti paor i sluga onom, koji i sam svoga imanja nema negoli vladati mrtvima što ne vide sunca.“¹³ ili na drugom mestu, „Avaj, i u dvoru Hadovu nekakve duše ima, i senke ima, al' nikakva nema života jedini on da je svestan, a drugi blude ko senke.“¹⁴ Smrt je kod Homera, Platonovskim rečnikom rečeno privid, koji ne može da ima ontološki status kakav ima pojava ili sama stvar (ideja). Ono kako nam se smrt pojavljuje kod homerovskih junaka je uvek u regiji bića neznanja, iako je reč o senci, zapravo ta senka je pod velom nevidljivog štita boga Hada. Rečju, čak iako Homer govori o mrtvima kao senkama živih, za Platonov registar ono ne spada ni u trostruko udaljenu senku odnosno mimesis. Homerovo pevanje o smrti nije ni u regiji *horatona* niti regiji *noetona*, naprotiv ono je nevidljivo i nepoznato, carstvo senki koje u Hadu pod štitom nevidljivosti ostaju nerazumne duše. Za homerovske junake ideja smrti se čini izrazito ljudskom stvari, za Platonove junake smrt postaje mesto oboženja kojima ljudsko zauzima ono počasnno mesto bogova koju imaju svojom besmrtnosti. Samim

tim ono besmrtno više nije samo u rukama bogova nego postaje jedna svojevrsna ljudska *specifica*, kojom je ljudskost zauvek obožena. Radosno umiranje filozofa, ne može biti opevano kroz usta senki iz Hada homerovskih junaka, ona mora biti opevana kroz usta filozofa koji nudi dokaz svoje besmrtnosti. Drugim rečima neznanje (nebistvovanje) za Platona predstavlja neprijatelja istini, stoga se Homerova senka učini Sokratu toliko jasna, da poželi zauvek da je uništi. S druge strane, Platonovo oboženje senke tj. oživljavanje smrtnika onim besmrtnim *noetonom* uspostavlja simetrični odnos između bogova i ljudi, čime se uspostavlja jedno vrlo važno pitanje za grčku običajnost, a to je, da li je Platon izjednačio ljudsko i božansko i time spustio bogove u svakodnevnicu i običajnosno ukinuo božiji usud, ili je s druge strane homerovski svet asimetrične kolektivnosti bogova i ljudi, odaljio ljudsko kao meru svih stvari? „Ovo je reč (logos) device (kore) Lahese, kćeri Anankine: Duše jednodnevne (ephemeroi), evo počinje drugi period, smrtonosan za smrtni rod. Neće sudbina (daimon) vas kockom birati, nego ćete vi izabrati sudbinu. Prvi na koga kocka padne, neka prvi bira život s kojim će po nužnosti zajedno biti. Vrlina je bez gospodara, ko je ceni imaće je više, ko je ne ceni imaće je manje, svako prema svome. Krivica je u biraču, bog nije kriv.“¹⁵ Status božanskog u svakodnevnicu ljudskog nam za grčku običajnost mora biti od izrazite važnosti, jer grčki svet nije samo svet bogova ili samo svet smrtnika, nego kolektivnosti koja za Platona mora moći da se drži svoje vaspitno-obrazovne uloge, s druge strane, svoju političku ulogu kakvu ima u toj istoj kolektivnosti, ne može da prepusti pukom slučaju božijeg usuda. Izgleda za Platona Anaksagorine reči ne mogu da stoje. „A nekom čoveku koji se žalio što će umreti u stranom svetu odgovorio je: Sa svih mesta jednak je put u Had.“¹⁶

11 „Ah Kritone, život je bolest!“ Vidi: Fridrih Niče, *Vesela nauka*, prev. s nemačkog Milan Tabaković (Beograd: Dereta, 2015), 235.

12 Platon, *Država ili O pravičnosti*, prev. dr Albin Vilhar i dr Branko Pavlović (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 2002), 66, 386b.

13 Platon, *Država ili O pravičnosti*, prev. dr Albin Vilhar i dr Branko Pavlović (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 2002), 66, 386c.

14 Platon, *Država ili O pravičnosti*, prev. dr Albin Vilhar i dr Branko Pavlović (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 2002), 66, 386d.

15 Platon, *Država ili O pravičnosti*, prev. dr Albin Vilhar i dr Branko Pavlović (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 2002), 321.

16 Laertije Diogen, *Život i mišljenja istaknutih filozofa* (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 1979), 45.

Glas i pismo nepotpisanog – smrt autora i samoubistvo

Da bismo opravdali smrt autora kao jednu savremenu konstrukciju, a simultano zahvatili fenomen smrti i pisma, potrebno je da omogućimo susret Platonove filozofije i pomenute savremene konstrukcije jednim otvorenim pitanjem. Ko hoće Platona da vidi kao nekog ko je idejom besmrtnosti zauvek obožio ljudskost? Drugim rečima, ne čini li nam se da je Platonova filozofija tanatologija? Nama se čini od izuzetne važnosti da iznova postavimo pitanje o Platonovom pevanju i mišljenju stavljajući u zgradu njegov idejni svet koji isijava njegovom ontologijom. Nije nam namera da učitavamo savremenu konstrukciju čitajući Platona, nego da kroz jedno savremeno pitanje uspostavimo potrebu za jednom dodatnom filozofskom refleksijom. Ukoliko nam to otvoreno pitanje iskrsava, onda nam iznova čitanje Platona i susret sa umirućim Sokratom ostaje polje za aporijski karakter fenomena smrti, ali i potreba za dodatnom filozofskom refleksijom.

Imamo li načina da Platonu zaboravimo Sokratovo ubistvo ili imamo li načina da Sokratu zaboravimo Homerovo ubistvo? Reperkusije ovakve konstrukcije pitanja, treba da nas upute u višestruke odgovore Platonove tanatologije kojom ispisuje dve smrti, s jedne strane to je Homerova smrt koja je sačuvana od zaborava referišući u dijalozima na pomenutog pesnika, s druge strane Sokratova smrt i fenomen umirućeg Sokrata. Ono što nas posebno dotiče jeste otvoreno „homerovsko pitanje“ unutar filozofske misli, koje se uspostavlja kao jedno od važnih i opravdanih pitanja koje treba da odgovori na zahtev verodostojnosti povesnog karaktera njegovih dela i njegovog autorstva. Možemo li upravo u ovom filozofskom i istorijskom gestu da pronađemo problem, zašto Homer, a ne Platon, zašto pevanje, a ne mišljenje? Drugim rečima, hoćemo da uspostavimo problemsku situaciju upravo na temelju toga da se pitanje autorstva i verodostojnosti uspostavlja po računu jedne metafizičke konstrukcije koja počiva upravo na Platonovoj ontologiji. Tačnije, ovo „homerovsko

pitanje“ je takođe je jedan od načina na koji metafizika glasno peva svoje mišljenje ili metafizički gest kojim ono pitanje autora u svoj svojoj punini iskrsava kao filozofski, a ne takozvani povetni problem. Načelno, tema koja je pod okriljem jedne povetne šeme ne treba da odgovori na „platonovsko pitanje“, nego treba da tu šemu postavi kao zaostatak metafizičkog mišljenja i da upravo na tim temeljima, prikaže susret pisma i fenomena smrti kao metafizičku zavrslamu.¹⁷ Stoga, dodatna refleksija na Platonovo pismo i njegova dela u uporedbi sa fenomenom smrti i načinom na koji se o njoj peva, razotkriva ovu metafizičku šemu kojoj Platonova filozofija nije odoljela. Dakle, nije reč o tome da se Platonovoj filozofiji učitava smrt autora, nego se radi o tome da Platonova filozofija i sama uspostavlja ovaj problem pisajući i pevajući o smrti.

Da li je Platon saopštio smrt autora ili je Diotima spasila filozofa kralja oboženog Erosom da stvara u lepoti jedno nepoznato, neznano i ponovo iznova stvarano? Eros nikada nije isti, jedno večno vraćanje jednakog koje otvara prostor za jedno novo oboženje, put za rađanje i umiranje, sredina između bića i nebića. Zar nam se onda Platon ne učini kao pravi šaljivdžija koji nas je svojom tanatologijom zapleo u priče o besmrtnosti koja se sada pokazuje kao nepoznata, strana, iznova pokrenuta. Nije li sva pohvala Erosu jedna tanatologija, jedan nomadski život i potreba s jedne strane, i jedno umiranje sa istom tom nezadovoljenom prirodom, s druge strane. To nezadovoljenje potrebe, to siromaštvo Erosa i njegove nomadske prirode pokazuje se kao jedno večno traženje, jedno večno od ništa ka nečemu, jedno večno vraćanje jednakog koje se svaki put pojavljuje kao nepoznato, neznano i strano. „Pre svega, on je vazda siromah, i daleko je od toga da bude i nežan i lep, kao što gomila misli, nego je tvrd, i suv, i bez obuće, i bez kuće; uvek leži na goloj zemlji i bez pokrivača, spava na vratima i putevima pod vedrim nebom, i u tome ima prirodu materinu, jer je vazda drugar potrebe. S druge strane, kao otac njegov, zaseda onima koji su lepi i onima koji su dobri, hrabar je i drzak, iskusan lovac koji vazda

17 „Autor još vlada u povjestima književnosti, u biografijama pisaca, u intervjuima, revijama, kao i samoj svijesti književnika kojima je stalo da ujedine svoju osobu s vlastitim djelom kroz dnevnik i memoare. Pojam književnosti na koji nailazimo u običnoj kulturi tiranski je usredotočen na autora, na njegovu osobu, na njegov život, njegov ukus, njegove strasti, dok se kritika još uvijek sastoji uglavnom od tvrdnji da je Baudelaireovo djelo neuspjeh Baudelairea čovjeka, Van Goghovo njegova ludila, a u Čajkovskoga njegova poroka. Objašnjenje nekog djela uvijek se traži u muškarcu ili ženi koji su ga proizveli, tako reći uvijek na kraju, kroz manje-više prozirnu alegoriju fikcije, glasa jedne osobe, autora koji nam se povjerava.“ Vidi: Rolan Bart, „Smrt autora“, prev. Miroslav Beker, *Manteia*, br. 5 (1968): 177, https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_20800/objava_99587/fajlovi/Rolan%20Bart%20Smrt%20autora.pdf očitano 11. maja 2025.

snuje neke zamke, i željan razboritosti i dovitljiv, prijatelj mudrosti kroz ceo svoj život, iskusan gatar, i bajalo, i sofist. I nije se rodio ni kao besmrtni ni kao smrtni, nego istoga dana čas cvate i živi, kad je u dobru, čas umire, ali ponovo oživi po prirodi očevoj. A što steče vazda rasteče, tako da Erot nije nikada ni siromašan ni bogat, a u sredini je između mudrosti i neznanja.¹⁸ Upravo na ovim temeljima otvaramo polje da Platona čitamo kao onog koji je figurom sofiste Erosa, odgovorio na aporijski karakter rađanja i umiranja, smrti i besmrtnosti, jedno nesigurno ljudsko polje koje će zauvek učutkati Sokrata. „Jer, evo, Fedre, pismo ima u sebi nešto čudnovato, i u tome ono zaista liči na slikarstvo: ta i proizvodi slikarske umetnosti stoje pred nama kao da su živi; ali ako ih nešto upitaš, oni sasvim dostojanstveno ćute.“¹⁹

Potrebno je da uzmemo u razmatranje upravo ovaj odnos između Sokratove smrti i zaloga da se nezaboravi i odnosa prema pismu koje ostavlja taj zalog prividnog života u kojem se dostojanstveno ćuti. Drugim rečima, Platon se našao svojom filozofijom između dva puta, a to je da s jedne strane piše dijaloge i time ispuni zavet Sokrata da se nezaboravi, s druge strane da svojim pismom iznova opovrgava svoju ontološku postavku idejnog sveta i carstva senki. Drugim rečima, Platonova ontološka postavka opovrgava njegovo pismo, simultano njegovo pismo opovrgava njegovu ontologiju. Autor u radu se vodi trećim putem, tako što uzima u razmatranje ovaj sukob i ovaj Platonov zalog. „Rođenje čitatelja mora se dogoditi uz cenu smrti Autora.“²⁰

Da bismo pristupili Platonovom pismu i da bismo opravdali učutkavanje Sokrata potrebno je pre svega da obrazložimo Platonovo pismo koje nam se na prvi pogled može učiniti kao ispunjenje Sokratovog zaveta i poslednje reči, ali i kao jedna ontološka zavrzlama koja je treba da nam uspostavi idejni svet kao arhe svet na koji treba da se ugledamo. Međutim, upravo ovaj odnos pisma kojim se

ispisuje jedno večno sećanje i smrt kojom treba da ovladamo svojevrsnom besmrtnošću time što se klonimo zaborava, uspostavlja jedan problem a to je zapletenost likova u pismo tj. dijaloge. Drugim rečima, problem koji iskrsava jeste onaj na koji nas sam Platon ili Sokrat upozorava. „Oni će, naime, u dušama onih koji ih nauče rađati zaborav zbog nevežbanja pamćenja, jer će ljudi, uzdajući se u pismo, sećanje izazivati spolja stranim znacima, a neće se sećati iznutra samo sobom. Nisi, dakle, izumeo lek za pamćenje, nego za opominjanje, a učenicima nosiš prividnu, a ne istinitu mudrost, jer kad postanu mnogoslušalice bez nastave, uobražavaće sebi da su i sveznalice, iako su većinom neznalice i teško podnošljivi u saobraćaju, jer su postali nazovimudraci a ne mudraci.“²¹

Platon nam nudi put u kojem Sokrat može da preživi, ali samo kao senka. Možemo li Platona čitati kao onog koji je prvi otvori to čuveno savremeno pitanje, smrti autora i da Bart, Fuko, Derida pozavide Platonu na svojeručnom potpisu? Platonovo učutkavanje Sokrata svojim pismom nudi svojevrsan obrt kojima Sokratove poslednje reči navode Platona da ispuni Sokratov zavet nezaboravljanja, kojim zauvek ostaje senka pišući i pevajući o Sokratu. Platon ne samo da neće, on ne može da zaboravi Sokratovu smrt, prvo oceubistvo koje je potpisano i podmetnuto kao samoubistvo. Sokratova smrt ostavlja zalog da nezaboravimo²² čime se Sokratova smrt i prvo oceubistvo ispisuje stvarnim svetom kojim iščezava glas i govor Sokrata, a sa stvarnim svetom Platon uvodi i senku koja sada zauvek ispisuje jedno pismo pod imperativom sećanja i besmrtnosti. „Prema tome, nikad nećemo zaboravnu dušu priznati za dovoljno filozofsku, nego ćemo tražiti da ona ima i dobro pamćenje.“²³ Između sveta ideja i carstva senki, Platon potpisuje jedno večno sećanje i time zaboravu uskraćuje ono ne-biće kojim raspolaže, kojim lišava sebe svog pamćenja i sećanja. Na taj način Platon ništa manje od Homera proteruje utvaru zaborava po računu sveta

18 Platon, *Gozba ili O ljubavi*, prev. s originala, pogovor i objašnjenja Miloš N. Đurić (Beograd: Derata, 2015), 67.

19 Platon, *Fedar ili O lepoti*, prev. Miloš N. Đurić (Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 1996), 128.

20 Roland Bart, „Smrt autora“, prev. Miroslav Beker, *Manteia*, br. 5 (1968): 180, https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_20800/objava_99587/fajlovi/Rolan%20Bart%20Smrt%20autora.pdf očitano 11. maja 2025.

21 Platon, *Fedar ili O lepoti*, prev. Miloš N. Đurić (Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 1996), 127.

22 „Kritone, Asklepiju dugujemo petla! Prinesite tu žrtvu, nemojte zaboraviti.“ Vidi: Platon, *Fedar ili O lepoti*, prev. Miloš N. Đurić (Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 1996), 245.

23 Platon, *Država ili O pravičnosti*, prev. dr Albin Vilhar i dr Branko Pavlović (Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 2002), 177.

senki u kojima pismo ispisuje svoje pamćenje. Ništa manje zaborav nije pod velom ne-bića ni za Homerove junake. Čuveno pevanje Homera o Ahileju kome se javlja Patroklo upozorava na strašnu avet zaborava kojem nije odoleo ni Ahilej, a na šta ga upozorava senka nekadašnjeg druga.²⁴ Platonovo pevanje koje je ponudio u svojim dijalozima, jeste upravo jedno svojevrsno umiranje autora, time što je Sokrat ostao nepotpisan. U tom nepotpisanom gestu, u tom ćutanju i zaklapanju očiju i usta nakon Sokratove smrti, ne stoji običajnosti manir kojim se opraštamo od umirućeg, nego se krije onaj Deridin opisan metafizički glas koji odzvanja celinom filozofske misli, samo što je on sada učutkan. „Povijest metafizike koja je, usprkos svim razlikama, i to ne samo od Platona i Hegela (čak preko Leibniza), nego i izvan svojih prividnih granica, od pred-sokratika do Heideggera, svagda određivala logosu porijeklo istine uopće: povijest istine, istine istine, svagda bijaše, za razliku od jedne gotovo metaforičke promjene o kojoj valja voditi računa, opadanje pisma i njegovo potiskivanje izvan „pune“ riječi.“²⁵

Da bismo opravdali smrt autora nije dovoljno reći da je Sokrat umro, veza koja se pravi između smrti autora i Platonovog pisma u kojem govori o umirućem Sokratu, jeste mesto interesa ovog rada. Dakle učutkani Sokrat kojim se oduzima glas sada postaje mesto interesa za otvorenu temu o smrti autora, stoga to ćutanje jeste jedna vrsta smrti, imajući na umu ono što i sam Platon svojom dijalektikom pripoveda, a to je prisutnost u govoru i dijalogu, tj. onog koji će uzvratiti na ono pitano i postaviti iznova pitanje.²⁶ Međutim, da bismo mogli da govorimo o smrti autora, potrebno je da izložimo problematiku kojom Platonovi dijalozi obiluju. Dakle, mi nikada nismo sigurni da li je Platon narator koji kroz treće lice izlaže svoju misao ili je pak prvo lice koje stavlja reči Sokratu u usta? Drugim rečima, način na koji pripoveda svoju ontologiju, uvek je u tesnoj vezi sa onim pitanjem ko govori i koga uspostavlja u prisustvo govora. Upravo ovo odsu-

stvo u govoru, Sokratovo učutkavanje jeste prostor da se ovo pitanje iznova postavi. Drugi korak kojim se vodimo jeste ideja da tek na temeljima učutkanog Sokrata, pismo može nešto da nam iznese i da je ovim gestom Platonova misao uzburkala upravo onu binarnost subjekta i objekta, smrt subjekta, ne kao smrt prvog lica, nego smrt govora kojim pismo uspostavlja svoje temelje. „Pisani znak je, u uvriježenom smislu te riječi, dakle, oznaka koja ostaje, koja se ne iscrpljuje u prezentu svojega ispisivanja, te koja može omogućiti iteraciju u odsutnosti i s onu stranu prisutnosti empirijski određenog subjekta koji ga je, u datom kontekstu, emitirao ili proizveo.“²⁷ Strogo govoreći, Platonu ne možemo pripisati subjektivnost onako kako je ona osigurana modernom i posmodernom, ali možemo da ovo savremeno pitanje pronađemo u specifičkom ključu još i kod Platona. Upravo je Platon sačuvao ovo odsustvo govora, tako što je Sokrat uprisustvovan kao senka u pismo i dijalog, stoga sada Platonova ontologija ostaje uzdrmana njegovim vlastitim pismom, prvi je drugi, tačnije pismo u svom narativu preživljava kao onaj koji može da govori I kojeg možemo iznova čitati bez njegovog (Sokratovog ili Platonovog) prisustva. „U pismu, suština nije u tome da se ispolji i uzvisi čin pisanja, niti u tome da se neki siže udene u okvir jezika; radi se pre o stvaranju prostora u kojem onaj ko piše besprestance iščezava.“²⁸ To iščezavanje Sokrata ili Platona njegovim vlastitim pismo je ono na šta nas upozorava njegova ontologija, ali upravo se u tom iščezavanju krije jedna naizgled suprotstavljena ideja, a to je ideja besmrtnosti. Kako je sada jednim iščezavanjem osigurano jedno oboženje i jedna besmrtnost, nije li to protivrečno? Nije li sada smrt i besmrtnost dovedena u vezu na jedan drugi način od poznatog Homerovog pevanja. Za Homera smrt znači jednu nevidljivu i nepoznatu sferu koja nije u rukama ljudskog, ona se uspostavlja na način nužnosti smrtnika da umiru i strahuju umirući. Sada se pitanje smrti i besmrtnosti kod Platona sučeljava upravo na temelju vlastitog pisma i na temeljima jedne ljudske mere

24 „Spavaš, Ahileju ti, zaboravivši za mene! Zanimarivo me n'jesi, dok življah, već sada, kad umr'jeh.“ Homer, *Ilijada*, prev. Tomo Marčetić, https://lektire.skole.hr/wp-content/uploads/2020/01/homer_ilijada.pdf, 365, očitano 11. maja 2025.

25 Žak Derida, *O gramatologiji* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1976), 10.

26 „Apsolutna tišina stvara tugu. Ona pruža sliku smrti.“ Žak Derida, *O gramatologiji* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1976), 324.

27 Žak Derida, *Potpis, događaj, kontekst*, prev. nepoznat, <https://www.scribd.com/doc/44748643/Derrida-Potpis-Dogadjaj-Kontekst>, 8, očitano 11. maja, 2025.

28 Mišel Fuko, *Šta je autor*, prev. Nevenka Novović, https://monoskop.org/images/0/06/Fuko_Misel_1969_1983_Sta_je_autor.pdf, 32-33, očitano 13. maja, 2025.

kojim se ukida usud bogova, gde i ono smrtno i besmrtno postaje isključivo kategorija ljudskog koje treba da pomiri ili iznova da izazove sukob smrti i besmrtnosti. Za Platona oboženje ljudskog onim mogućim besmrtnim nudi korak dalje od nepoznatog i strašnog umiranja kakav stoji kod Homera. Taj korak dalje jeste neodvojiva dijalektika rađanja i umiranja. Ako uzmemo da je smrt nužnost koja se ponavlja i događa na način onog nepoznatog i nesaznatog, onda nam besmrtnost nudi pogled u jedno rađanje, kojom smo u istoj razmeri podjednako pogođeni. Aporija umiranja i rađanja, sada se Platonovim pismom odgovorilo jednim ljudskim jezikom, protiv kojeg Homerova božanstva još uvek jadikuju. Rečju, nije samo Diotima saopštila siromaštvo Erosa koji donosi jedno novo razumevanje smrti, nego nam i Platon svojim pismom saopštava, jedno večno vraćanje jednakog u kojem se iznova umire i rađa. „Delo, čija je svrha nekada bila da osigura besmrtnost, sada ima prava da ubija, da usmrti svog autora, kao u slučaju Flobera, Prusta i Kafke. To, međutim, nije sve: ova veza između pisma i smrti ispoljena je takođe i u potiranju individualnih obeležja onoga ko piše. Koristeći sve strategeme koje postavlja između sebe i onog o čemu piše, onaj ko piše ukida znake svoje posebne individualnosti. Sledstveno tome, trag pisca sveden je tek na neobičnost njegovog odsustva; u igri pisma, on mora preuzeti ulogu mrtvog čoveka.“²⁹

Čitajući Platona iz njega samog, ovde uspostavljene teze treba da nam pokažu da ni sam Platon nije odoleo problemu koji iskrsava njegovom ontologijom, idejnim svetom je privukao zlu kob senke sa kojom još uvek mora da se obračunava. Zar nam onda Ničeova „smrt boga“ ne uspostavlja upravo ovaj otvoren problem sa kojom se svaka metafizika bori, a to je da još uvek imamo problem sa senkom³⁰, drugim rečima, Platonov idejni svet nije ukinuo senku nego je privukao još jedan dodatni svet u kojem stoje oni umirući i ućutkani sačuvani od zaborava.

Smrt za Platona stoga ostaje pod velom štita boga Hada koja je opevana kod Homera, stoga se Sokratovo umiranje uspostavlja kao borba sa vlastitom senkom koja ostaje nema, carstvo nepoznatog, nesaznatog, stranog, dok idejom besmrtnog ispisuje jedno porađanje kojim je i sam Sokrat ovladao.

Možda Bartova dijagnoza pisma kao predodređenost smisla koja je izopštena iz mita nudi jedno novo čitanje Platona koje je sada onim mitološkim i onim pesničkim za- uvek uzdrmao determinisanost koja je ovladavala njegovim pismom i njegovim potpisom. Potpisano oceubistvo, tačnije svojeručan potpis koji ostavlja uzdrman je pevanjem o umirućem Sokratu, a ne mišljenjem i dijalektikom. „Brišući piščev potpis, smrt utemeljuje enigmatičnu istinu dela. Nesumnjivo, „civilizovano“ delo ne može se posmatrati kao mit u etnološkom smislu; ali razliku ne čini toliko potpis ispod poruke koliko njena supstanca: naša dela su pisana i to ih stavlja u zavisnost od zakona smisla koje usmeni mit nije mogao da poznaje: mi se nalazimo na pragu mitologije pisma; njen predmet neće činiti predodređena dela, to jest dela uključena u proces determinacije na čijem bi izvoru bila jedna osoba (autor), već dela prožeta velikim mitskim pismom, dela u kojima čovečanstvo ispituje svoja značenja, to jest, svoje želje.“³¹

Opet iznova pitamo³², možemo li Sokratu da zaboravimo Homerovo ubistvo ili, možemo li Platonu da zaboravimo Sokratovo ubistvo? Ukoliko ovo prevedemo, možemo da postavimo pitanje, nije li svako sećanje jedna vrsta smrti, nije li čuvanje od zaborava stvaranje sveta senki koje se u svom pojavljivanju vraća u svom neznanom, stranom, nesaznatom kao večna donkihotska borba, kojom čuvanjem od zaborava ispisujemo jednu novu smrt? „Bejah li bolan? Da li sam zdrav? I ko moj lekar bese pravi? Kako sve to zaboravih: Tek sada mislim da si zdrav, jer zdrav je ko zaboravi.“³³

29 Mišel Fuko, *Šta je autor*, prev. Nevenka Novović, https://monoskop.org/images/0/06/Fuko_Misel_1969_1983_Sta_je_autor.pdf, 33, očitano 13. maja, 2025.

30 „Nove borbe. — Pošto je Buda umro još vekovima su pokazivali njegovu senku u jednoj pećini — ogromnu jezivu senku. Bog je mrtav: ali tako kakva je priroda ljudi, možda će još milenijumima postojati pećine u kojima će se pokazivati njegova senka. — A mi — mi moramo pobediti još i njegovu senku!“ Fridrih Niče, *Vesela nauka*, prev. s nemačkog Milan Tabaković (Beograd: Dereta, 2015), 133.

31 Rolan Bart, *Književnost, mitologija, semiologija*, prev. Ivan Čolović (Beograd: Nolit, 1979), 202-203.

32 Ovo pitanje smo gore otvorili, da bismo sada odgovorili na njega jednim obrtom koje glasi, nije li svako čuvanje od zaborava jedna smrt.

33 Fridrih Niče, *Vesela nauka*, prev. s nemačkog Milan Tabaković (Beograd: Dereta, 2015), 18.

Stoga nam se čini da je Ničeova dijagnoza Sokratove dekadencije ipak opevana još i kod Platona tragičara, koji je svojim pismom uzdrmao smisao vlastite ontologije, drugim rečima ostavio u zalag da se mišljenje peva i da se o pevanju misli. Zanimljivo je da razumemo, da filozofiji koja je opevana kao kraljevska nauka, već u antičkom ključu, pa i u krajnjem i za Platona ona postaje i ostaje mesto stalne borbe onog mitološkog i filozofskog. Odnos mišljenja i pevanja, njegovo sukobljavanje i preplitanje otvoreno je još Platonovom filozofijom, i to ne njegovim pitanjem, nego njegovim odgovorom, kao večno aporijsko polje u kojem nema jasne granice gde počinje filozofija i gde se njeno pevanje završava. Platonov potpis ili potpisano oceubistvo možemo razumeti dvojako kao smrt autora i kao rađanje autora. Koliko god se Platon držao Sokratov zaloga nezaboravljanja, njegovo pismo iznova donosi smrt i jedno zaboravljanje i iščezavanje, čija snaga jeste u tome da iznova dolazi u novom ruhu, nepoznato i iznova stvarano. „U svom iščekujućem i zaboravnom biću, u toj moći skrivanja koja briše svako određeno značenje i samo postojanje onoga ko govori, u toj sivoj neutralnosti koja čini suštinski oklop svakog bića, i koja tako oslobađa prostor slike, jezik nije ni istina ni vreme, ni večnost ni čovek, već uvek rasuti oblik spoljašnjosti; on povezuje ili, pre, pušta da se vide, u bljesku njihovog beskonačnog njihanja, izvor i smrt - njihov trenutni dodir koji se održava u bezmernom prostoru. Čista spoljašnjost izvora, ako je stvarno ona ta koju jezik pažljivo prihvata, nikada se ne ustaljuje u neku nepokretnu i dokučivu pozitivnost; i uvek iznova započeta spoljašnjost smrti, ako je zaborav, koji je suštinski za jezik, nosi prema svetlu, nikada ne postavlja granicu polazeći od koje bi se konačno ocrtala istina. Oni se odmah preokreću jedno u drugo; izvor ima prozirnost onoga što je bez kraja, smrt se beskonačno otvara prema ponavljanju početka.“³⁴

LITERATURA

- Bart, Rolan. *Književnost, mitologija, semiologija*. Preveo Ivan Čolović. Beograd: Nolit, 1979.
- Bart, Rolan. „Smrt autora“. Preveo Miroslav Beker. *Manteia*, br. 5 (1968): 177–180. Pristupljeno 11. maja 2025. https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_20800/objava_99587/fajlovi/Rolan%20Bart%20Smrt%20autora.pdf.
- Derida, Žak. *Nasilje i metafizika*. Prevela s francuskog Sanja Todorović. Beograd: Plato, 2001.
- Derida, Žak. *O gramatologiji*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1976.
- Derida, Žak. „Potpis, događaj, kontekst“. Prevod nepoznat. Pristupljeno 11. maja 2025. <https://www.scribd.com/doc/44748643/Derrida-Potpis-Dogadjaj-Kontekst>.
- Diogen, Laertije. *Život i mišljenja istaknutih filozofa*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 1979.
- Fuko, Mišel. *Hrestomatija*. Preveo s francuskog Vladimir Milisavljević. Novi Sad: Vojvođanska sociološka asocijacija, 2005.
- Fuko, Mišel. „Šta je autor?“. Prevela Nevenka Novović. Pristupljeno 13. maja 2025. https://monoskop.org/images/0/06/Fuko_Misel_1969_1983_Sta_je_autor.pdf.
- Herodot. *Istorija*. Preveo Marko Arsenić. Beograd: Dereta, 2018.
- Homer. *Ilijada*. Preveo Tomo Marčetić. Pristupljeno 11. maja 2025. https://lektire.skole.hr/wp-content/uploads/2020/01/homer_ilijada.pdf.
- Niče, Fridrih. *Rođenje tragedije*. Beograd: Dereta, 2001.
- Niče, Fridrih. *Vesela nauka*. Preveo s nemačkog Milan Tabaković. Beograd: Dereta, 2015.
- Platon. *Država ili O pravičnosti*. Preveli dr Albin Vilhar i dr Branko Pavlović. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod, 2002.
- Platon. *Fedar ili o lepoti*. Preveo Miloš N. Đurić. Beograd: Narodna knjiga – Alfa, 1996.
- Platon. *Gozba ili o ljubavi*. Prevod s grčkog, pogovor i objašnjenja Miloš N. Đurić. Beograd: Dereta, 2015.
- Slezak, Tomas Aleksander. *Šta Evropa duguje Grcima*. Prevela s nemačkog Irina Deretić. Beograd: Službeni glasnik, 2012.

34 Mišel Fuko, *Hrestomatija*, prev. s francuskog Vladimir Milisavljević (Novi Sad: Vojvođanska sociološka asocijacija, 2005), 27.

VOICE AND LETTER OF THE UNSIGNED - THINKING AND SINGING ABOUT DEATH

Milana Simin

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Serbia
milanasimin@gmail.com

The encounter between Plato and Homer, made possible by the mimetic problem established by Plato's ontological thought, becomes increasingly complex through the phenomenon of death, which becomes the central topic of Plato's confrontation with Homer. In other words, only through the phenomenon of death—as a crucial ontological and therefore political constituent found in Plato and in the entirety of Greek thought—do these relations reveal themselves in their multiple appearances. Plato's commitment to the world of ideas unfolds as a kind of thanatology in which he inscribes two deaths: on one hand, the death of Homer, and on the other, the death of Socrates. It is precisely on these foundations that this paper presents a reading of Plato as the one who first opened the famous modern question of the death of the author, by writing and singing about the dying Socrates. On the grounds of Plato's writing and singing of death, a metaphysical framework is simultaneously established—one that seeks to illuminate Plato's relation to writing and the legacy left by Socrates upon his death, a legacy of non-forgetting. In the encounter between the silenced Socrates and Plato's writing, the first act of patricide is sung—signed as suicide.

Keywords: Plato, Homer, death, singing, Socrates, patricide, writing, thanatology